

**"Kardeşlerim! Nefsin en mühim bir hastalığı da şudur ki; küllü cüz'de, büyüğü küçükte görmek istiyor. Göremediği takdirde red ve inkâr eder. Meselâ: Küçük bir kabarcıkta, güneşin tamamıyla tecelliyatını ister..."
İzah?**

Sanat, sanatkarın her sıfat ve vasfını üstünde gösterecek diye bir kayıt yoktur. Mesela, marangozun yaptığı bir masanın marangoz gibi görmek, konuşmak ve düşünmek gibi özelliklere sahip olması gerekmez. Masa, sadece marangozun sanatını ve ustalığını sergilediği bir tecellidir, yoksa ustanın ve marangozun bizzat kendisi değil ki ustanın asli vasıfları masada da tezahür etsin.

Bal arısı Allah'ın bir sanatıdır; bu sanat üstünde Allah'ın birçok ismi kendi hüküm ve manasını sergiler ve gösterir. Lakin bal arısında Allah'ın Uluhiyet sıfatları bizzat bütün haşmet ve görkemi ile bulunması gerekmez.

Mesela, Allah'ın sonsuz ilim ve kudreti aynı ile o arıda görünmez ve bunu beklemek bir hastalıktır. Şayet Allah'ın her sanatında uluhiyet ciheti tam manası ile bizzat yerleşse idi, her sanatın bir ilah olması iktiza ederdi. Dağ taş tamamı ile *-haşa-* bir ilah gibi sonsuz ilim, irade ve kudret sahibi olmak iktiza ederdi ki bu tam bir safsatadır.

Güneş bir damla suda tecelli ederken, bizzat gelip o damlanın içine girip yerleşmiyor. Damlanın mahiyet ve kapasitesine göre onda tecelli ediyor. Allah da bir sanatında tecelli ederken, o sanatın mahiyet ve kapasitesine göre tecelli eder; yoksa bizzat zatı ve sıfatları ile gidip o sanatın içinde yerleşmez, demektir. Bu hal genelde insanların önemsiz ve basit gördüğü şeyler üstünde tecelli eden tevhide görememelerini tasvir ediyor.

Mesela, küçük bir sineğe baktığı zaman o sinek üstünde güneş ve yıldızların azametini göremediği için, sineği sebeplere ve tabiata vermeye meylediyor. Halbuki sineğin haşmeti ince sanatında ve hayatında gizlidir. Sinekte tecelli eden birçok isim güneş ve yıldızda bulunmaz. Buralara dikkat etmeyen hastalıklı bakış, maalesef ret ve inkara sapıyor.

"Kardeşlerim! Nefsin en mühim bir hastalığı da şudur ki; küllü cüz'de, büyüğü küçükte görmek istiyor. Göremediği takdirde red ve inkâr eder."(1)

Küll, “bütün”; cüz ise **“parça”** demektir. İnsanın bedeni küll, parmağı ondan bir cüzdür. Ağaç küll, dal ondan bir cüzdür. Yahut, bir apartman küll, ondaki bir oda ise cüzdür.

Bir bütünün özelliklerini onun her parçasında aramak nefsin önemli bir hastalığıdır. Buna göre, insanın görmesini, işitmesini, düşünmesini ve daha nice özelliklerini onun bir parçası olan parmakta aramak, yahut ağacın bütün özelliklerini bir yaprakta veya dalda aramak, keza bir binanın bütün bölümlerinin özelliklerini onun her bir odasında aramak hatadır, insanı yanlışlıklara götürür.

Böyle bir hastalığa tutulan nefis, aynı yanlış değerlendirmeyi bu alemde sergilenen ilâhî sanatlarda da yapmağa koyulur ve hak yoldan saparak dalalet, küfür ve isyan yoluna girer. **Şöyle ki:**

Allah'ın ilmi, kudreti, hikmeti, rahmeti, inayeti kısacası bütün isimleri, sıfatları, şuunatı bütün varlık alemini kuşatmıştır. Ancak, her varlıkta bütün isimler tecelli etmez.

Meselâ, rızık verme fiili sadece canlılarda icra edilir. Bunu gören nefis, **“Madem ki Allah rızık vericidir, o isim bu varlıkta niçin tecelli etmiyor?”** diyerek itiraz yoluna gider ve dalalete düşer.

Öte yandan, Allah'ın hikmeti sonsuzdur ve her şeyi hikmetli yaratmıştır. Ancak, bu sonsuz hikmeti bir çakıl taşında yahut küçücük bir dikende de aynen görmek isteyen nefis, bunu göremeyince ilâhî hikmeti inkâr yoluna gider.

Kısacası, **nefis, Allah'ın sonsuz rahmetini, hikmetini, ilmini her şeyde görmek istiyor; göremeyince red ve inkar ediyor.**

Halbuki, Allah'ın yarattığı her şey küçük olsun büyük olsun, parça olsun, bütün olsun birer mucizedir, harikadır, taklidi mümkün değildir. Cenâb-ı Hak yaprak yaratır, taklit edilmez. Böcek yaratır, taklit edilmez. Güneş yaratır, taklit edilmez. İnsan yaratır, taklit edilmez.

Allah'ın her eseri büyüktür. Ama nefis bunu görmek istemez.

Her parçada, bütün bir alemde tecelli eden ilim ve hikmeti, kudret ve rahmeti görmek ister. Göremeyince inkâr yoluna gider. İşte nefsi bu büyük yanlışından vazgeçirmek üzere harika bir misal veriliyor; güneş misali.

"Meselâ: Küçük bir kabarcıkta, güneşin tamamıyla tecelliyatını ister. Bunu göremediği için, o kabarcıktaki cilvenin güneşten olduğunu inkâr eder."

Küçük bir damladaki ışık da güneşten gelir, Ay'ın ışığı da. Nefis şöyle bir demagoji yapıyor: Bu kabarcıktaki ışık güneşten gelseydi böyle az ışıklı olmazdı. O da ay gibi, deniz gibi parlak olurdu.

Allah'ın her bir isminin bir manevî güneş olduğunu ve ayrı bir karanlığı aydınlattığını düşünerek, burada verilen misali hakikate uygulamaya çalışalım. Meselâ: Rezzak ismi bir güneş gibidir. Bütün rızıklar o güneşten gelen ışıklardır. Nefis, küçük bir sineğin rızıklanmasına baktığında, **"Eğer bunu Allah beslemiş olsaydı böyle küçücük bir varlık olmazdı; rızkı çok fazla, bünyesi de çok büyük olurdu."** der. Halbuki, rızık yaratmak ancak Allah'a mahsustur ve en küçük bir rızık bile bütün bir kâinat fabrikasının muntazam çalışması sonunda meydana gelmektedir. Ay'ı da bir küçük damlayı da ışıklandıran aynı güneş olduğu gibi, küçük bir sineği de balina balığını da rızıklandıran Allah'tır; O'ndan başka **Rezzak** yoktur.

Aynı şekilde, bir böceğe de bir insana da hayat veren Allah'tır; O'ndan başka **Muhyi** yoktur.

Bir atomu da güneş sistemini de yaratan Allah'tır; O'ndan başka **Hâlık** yoktur.

Bir çiçeği de bütün gökyüzünü de süsleyen Allah'tır; O'ndan başka **Müzeyyin** yoktur.

Bütün İlâhî isimler ve sıfatlar aynı şekilde düşünülebilir.

"Halbuki şemsin vahdeti, tecelliyatının da vahdetini istilzam etmez."

Aynı güneşin, büyük-küçük her şeye ışık vermesi gibi, aynı İlâhî isim de büyük-küçük her varlıkta tecelli eder. Güneşin bir olması bütün tecellilerinin de aynı olmasını gerektirmediği gibi, İlâhî isimlerin de bütün tecellilerinin aynı olması gerekmez. **Rezzak** ismini örnek olarak alalım. Bir milyon altı yüz bin tür hayvan olduğu söyleniyor. Bunların tümünü rızıklandıran Allah'tır, ama **Rezzak**'ın bir olması, rızıkların da bir ve aynı olmasını gerektirmez.

Güneş bütün ışığını bir tek aynaya dökmediği gibi, bir İlâhî isim de bütün tecellilerini bir tek varlıkta göstermez. Aynalar, kabiliyetlerine göre güneşten ışık alırlar.

Bir örnek de İlâhî sıfatlardan verelim. Allah'ın bütün sıfatları gibi kudret sıfatı da sonsuzdur. Her varlık O'nun kudretiyle yaratılır ve her varlığa onun kabiliyetine göre bir kuvvet ve kudret ihsan edilir. Zaten, bu sonsuz sıfat, cennet dahil hiçbir varlıkta tam olarak tecelli etmez, çünkü her varlık sınırlıdır, kudret ise sonsuzdur.

"Ve keza delalet etmek tazammun etmeği iktiza etmez. Meselâ: Kabarcıktaki güneşin cilvesi güneşin vücuduna delalet eder, fakat

güneşi tazammun edemez, yani içine alamaz."

Delalet etmek, delil olmak demektir; tazammun etmek ise içine almak manasına gelir.

Aynı şekilde, her varlık da Allah'ın sonsuz kudretini, ilmini gösterir ve bunlara delalet eder, ama onların hiçbirinde bu sıfatların sonsuzluğu görülmez ve görülemez.

"Ve keza bir şeyi bir şeyle tavsif edenin, o şeyle muttasıf olması lâzım gelmez."

Tavsif etmek; "vasıflandırmak, bir şeyde söz konusu özelliğın bulunduğunu söylemektir." Muttasıf olmak ise o şeyin kendisinin o özelliğın sahip olması manasınadır. Bir sayfaya yazılan makale, yazarının ilmini gösterir, onu bu ilimle vasıflandırır, ama o sayfanın kendisi söz konusu ilimle muttasıf olamaz, yani onlarda ilim yoktur.

(1) bk. [Mesnevî-i Nuriye, Katre'nin Zeyli](#).